

Bilgi Okuryazarlığı: Kavramsal Bir Analiz

Information Literacy: A Conceptual Analysis

S. Serap Kurbanoglu*

Öz

Bilgi okuryazarlığı kavramı literatürde uzun süre tartışılmıştır. Herkes için farklı bir anlam ifade ettiğinden kavram üzerinde fikir ayrılıkları söz konusudur. Bilgi okuryazarlığının çok sayıda tanımı yapılmıştır ve kavram hala evrilmektedir. Sonuç olarak kavramla ilgili bir belirsizlik söz konusudur. Bu makalenin amacı, çeşitli bilgi okuryazarlığı tanımlarını, modelleri, standartları ve bilgi okuryazarlığı ile yakından ilgili diğer okuryazarlık kavramlarını analiz ederek kavramı oluşturan temel unsurları belirlemektir.

Anahtar Sözcükler: *bilgi okuryazarlığı; bilgi okuryazarlığı tanımları; bilgi okuryazarlığı standartları; bilgi okuryazarlığı modelleri; kavram analizi*

Abstract

The concept of information literacy has long been debated in the literature. Because it means lots of things to lots of people, there has been a disagreement over the concept. There are numerous definitions of information literacy and the concept is still evolving. Consequently, the result has been ambiguity concerning information literacy. The aim of this article is to clarify the main components of the concept through an analysis of its various definitions, models, and standards, as well as other literacy concepts which are closely linked to information literacy.

Keywords: *information literacy; information literacy definitions; information literacy models; information literacy standards; conceptual analysis*

Giriş

Bilgi okuryazarlığı kavramı ilk olarak 1974 yılında ABD’de o dönemin Bilgi Endüstrisi Derneği (*Information Industry Association*) başkanı olan Paul G. Zurkowski tarafından

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, e-posta: serap@hacettepe.edu.tr

ortaya atılmıştır (Badke, 2010, s. 48). Bu kavram, 1974 yılında ilk kullanımından sonra gerek kütüphanecilik alanında gerek kütüphanecilik dışı alanlarda sadece ABD’de değil tüm dünyada kullanılan, evrilen ve önemi gün geçtikçe artan bir kavram haline gelmiştir.

Bilgi okuryazarlığı kavramının benimsenmesi zaman almıştır. Söz konusu kavramın içeriğini iyi yansıtmadığı ve özellikle “okuryazarlık” teriminin farklı çağrışımlar yaptığı üzerinde halen tartışılan konulardır. Bu tartışmaların sonucunda *Information Fluency* (bilgi akıcılığı), *Global Informatics* (küresel bilişim), *Information Competence* (bilgi yeterliliği), *Information Discovery* (bilgi keşfi), *Information Empowerment* (bilgi yetkinliği), *Information Mapping* (bilgi haritalama/bulma), *Information Sophistication* (bilgi hâkimiyeti), *Macroscopicism* (makroskopizm), *Library Experience* (kütüphane tecrübesi) gibi bazı alternatif kavramlar türetilmiştir (Snaveley ve Cooper, 1997, s. 11). Ancak, sunulan alternatiflerin bilgi okuryazarlığı teriminden daha açık ve anlaşılır olduğunu savunmak da oldukça güçtür. Otuz yılı aşkın süredir kullanıldığı göz önüne alındığında ise, bilgi okuryazarlığı kavramına alternatif aramak yerine kavramı açıklığa kavuşturmak daha anlamlı görünmektedir.

Bilgi okuryazarlığı kavramının benimsenmesi sürecinde yaşanan sorunlar kavramın sürekli olarak evrilmesi ile daha karmaşık hale gelmiş ve bu kavramın farklı kişiler, kurumlar ve meslek grupları tarafından farklı anlamlarda kullanılması ve bazen başka kavramlarla karıştırılması sonucunu doğurmuştur.

Bu çalışmanın amacı, söz konusu kavramsal karmaşaya açıklık getirmek için bilgi okuryazarlığı kavramını analiz etmektir. Bu amaçla, önce bilgi okuryazarlığı tanımları, modelleri ve standartları ele alınıp ayrıntısıyla incelenecek, daha sonra kavramın diğer okuryazarlık kavramları ile ilişkisi irdelenecek, sonuç bölümünde ise kavramı oluşturan temel unsurlar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bilgi Okuryazarlığı Tanımları

Literatürde bilgi okuryazarlığının pek çok tanımına rastlamak olasıdır. Bilgi okuryazarlığı 1990’lı yıllarda popülerliği hızla artan bir kavram haline gelmiş; çok sayıda yayına konu olmuş; pek çok akademisyen, meslek derneği ve eğitim kurumu tarafından ele alınmış; çok sayıda yükseköğretim kurumu tarafından mezun öğrencilerde aranacak nitelikler arasında gösterilmiş; üniversitelerde bu amaçla komiteler kurulmuş ve tüm bu çalışmaları yürüten kişiler, kurumlar, gruplar ve

dernekler literatüre yeni tanımlar kazandırmıştır. Söz konusu tanımları bilgi okuryazarlığı kavramını ya da bilgi okuryazarı bir bireyin özelliklerini açıklayan tanımlar olmak üzere iki grup altında toplamak mümkündür.

Kavramın isim babası Zurkowski tarafından yapılan ilk tanım bilgi okuryazarı bireyin özellikleri üzerinde odaklanır. Zurkowski'ye (1974, s. 6) göre bilgi okuryazarı, problemlere (özellikle iş ortamında karşılaştığı problemlere) bilgiye dayalı çözüm üretmek için bilgi kaynaklarını kullanan, çeşitli bilgi kaynaklarının kullanımı için gerekli becerilere sahip olan ve ilgili teknikleri bilen kişidir. Zurkowski'den kısa süre sonra 1976 yılında yaptığı tanımda Burchinal, bilgi okuryazarlığını, problem çözmek ve karar vermek için gereksinim duyulan bilgiyi bulma ve kullanma becerisi olarak tanımlamıştır (Pinto, Cordon ve Diaz, 2010, s. 2). 1970'li yıllarda yapılan ilk tanımlar özellikle problem çözmek ve karar vermek amacıyla bilgi bulma ve bu bilgiyi kullanma temel becerileri üzerinde durmaktadır.

Bilgi okuryazarlığı kavramının zaman içinde işte verimlilik, yaşam kalitesi, vatandaşlık hakları, demokrasi ve toplumla bütünleşme, toplumda kabul görme gibi konularla ilişkilendirildiği görülmektedir. Owens tarafından 1976 yılında yapılan tanım bu konuda gösterilebilecek ilk örneklerdendir. Owens, bilgi okuryazarlığını işte verimlilik ve etkinlik sağlamanın ötesinde, demokrasinin varlığını koruması için gerekli görmekte ve bilgi kaynaklarına erişebilen (bilgi okuryazarı) oy sahiplerinin diğerlerinden daha akıllıca kararlar vermek konumunda olduğunu vurgulamaktadır (Spitzer, Eisenberg ve Lowe, 1998, s. 22). Amerikan Kütüphane Derneği Bilgi Okuryazarlığı Komitesi tarafından hazırlanan raporda bireylerin yaşam kalitesi, işte verimlilik, vatandaşlık hakları ve demokratik bir toplum için bilgi okuryazarlığının önemine değinilmektedir (American Library Association [ALA], 1989). Amerikan Okul Kütüphanecileri Derneği ve Eğitimsel İletişim ve Teknoloji Derneği tarafından bilgi okuryazarlığı, bilgi toplumu bireylerinin topluma aktif katılım için sahip olmaları zorunlu beceriler bütünü olarak tanımlanmaktadır (American Association of School Librarians [AASL] ve Association for Educational Communications and Technology [AECT], 1998a)

1970'li yıllarda yapılan tanımlarda daha çok bilgiyi bulma ve kullanma becerilerinden söz edilirken daha sonra yapılan tanımlarda bilgi ihtiyacını tanımlama, bilgiyi bulma, kullanma, değerlendirme, iletme gibi bilgi problemi çözmenin tüm

aşamalarından söz edildiği görülmektedir. Bu açıdan 1989 yılında ALA tarafından yapılan ve bilgi okuryazarlığını “bilgiye ihtiyaç duyulduğunda bunu hissetmek, ihtiyaç duyulan bilgiyi bulmak, elde edilen bilgiyi değerlendirmek ve etkin olarak kullanmaktır” (ALA, 1989) şeklinde ifade eden tanım daha sonra üretilen tanımlara öncülük ve temel teşkil etmiştir. Bu tanım, bilgi okuryazarlığının en yaygın kullanılan tanımıdır. Özellikle kütüphanecilik çevreleri tarafından benimsenmiştir.

Doyle’un (1992, s. 2) Bilgi Okuryazarlığı Ulusal Forumu’na üye uzmanlar üzerinde yürüttüğü Delphi çalışmasının sonucunda elde edilen tanım ALA’nın tanımına benzeyen ve bu tanıma genişleten çalışmalara verilebilecek en iyi örneklerdendir. Bu tanıma göre bilgi okuryazarlığı çeşitli kaynaklardan bilgiye ulaşma, bilgiyi değerlendirme ve kullanma becerisidir. ALA’nın tanımından farklı olarak burada kaynak türlerine vurgu yapılmıştır. Aynı çalışmanın kapsamında bilgi okuyazarı bireyin özelliklerine de şu şekilde yer verilmiştir: Doğru ve yeterli bilginin akıllı karar vermenin temeli olduğunu bilir, bilgi gereksinimini fark eder, bilgi gereksinimine dayalı sorular formüle eder, olası bilgi kaynaklarını belirler, başarılı araştırma stratejileri geliştirir, her tür bilgi kaynağına erişir, bilgiyi değerlendirir, bilgiyi düzenler, yeni bilgiyi mevcut bilgisiyle bütünleştirir, bilgiyi eleştirel düşünme ve problem çözme amacıyla kullanır (Doyle, 1992, s. 8; 1994, s. 3).

Bilgi kaynaklarının büyük bir hızla çeşitlendiği ve özellikle elektronik kaynakların önem kazanmaya başladığı 1990’lı yıllarda yapılan bilgi okuryazarlığı tanımlarında, Doyle’un tanımında olduğu gibi, bilgi kaynağının türü ve bilginin formatı konusuna da vurgu yapıldığı görülmektedir. Bazı tanımlarda vurgu erişilen bilginin formatındaki çeşitliliğe yapılırken bazılarında vurgu iletilen bilginin formatındaki çeşitliliğe yapılmaktadır. 1995 yılında Öğrenme Kaynakları ve Öğretim Teknolojileri Komisyonu (*Commission on Learning Resources and Instructional Technology*), bilgi okuryazarlığını çeşitli formatlardaki bilginin bulunması, değerlendirilmesi, kullanılması ve iletilmesi becerisi olarak tanımlarken, 1997 yılında SUNY Kütüphane Yöneticileri Konseyi (*State University of New York Council of Library Directors*), bilgi okuryazarlığını, bilgi ihtiyacını fark etme, bilgiyi bulma, etkin şekilde kullanma ve çeşitli formatlarda iletilme becerisi olarak tanımlamıştır (Spitzer, Eisenberg ve Lowe, 1998, ss. 24-25).

Bilgisayarların ve teknolojinin bilgi depolama ve erişimde 1980’li yıllardan başlayarak önemli bir yer kazanmasının sonucunda bilgi okuryazarlığı tanımlarının ilgili

teknik becerileri kapsayacak şekilde genişletildiği görülmektedir. Rader'e (1991b, s. 26) göre bilgi okuryazarlığı, problem çözmek ve karar vermek amacıyla bilginin etkili bir biçimde elde edilmesi ve değerlendirilmesidir. Bilgi okuryazarı bireyler, kişisel ve mesleki problemlerin çözümünde uygun bilgiyi bulma ve ayrıca yazma ve bilgisayar kullanma becerilerine sahiptir. Bruce'a (1994; 1997) göre ise bilgi okuryazarı birey kendi kendine öğrenir, bilgiyi etkin olarak kullanır, çeşitli bilgi teknolojileri ve sistemlerini kullanır, bilgi kullanımını konusunda kendini motive eder, bilgi dünyası hakkında bilgilidir, bilgiye eleştirel olarak yaklaşır ve bilgi dünyasıyla etkileşimini kolaylaştıran birikim ve özelliklere sahiptir.

Kuhlthau (1987, s. 2), bilgi okuryazarlığını fonksiyonel okuryazarlık ve yaşam boyu öğrenme kavramları ile ilişkilendirmiştir. Kuhlthau'ya göre bilgi okuryazarlığı, bilgiye duyulan gereksinimin fark edilmesi ve bilgiye dayalı karar vermek amacıyla bilgi arama anlamına gelmektedir. Bilgi okuryazarlığı ayrıca, büyük miktarlarda üretilmekte olan bilginin yönetimini; teknik ve sosyal değişiklikler yeni bilgi ve beceriler gerektirdiği için de yaşam boyu öğrenmeyi gerektirmektedir.

Kuhlthau'dan sonra bilgi okuryazarlığı ve yaşam boyu öğrenme arasındaki ilişkiye değinen başka tanımlar da yapılmıştır. Bunlar arasında en önemlilerinden biri 1989'da ALA tarafından yapılan tanımdır. Bu tanımda yaşam boyu öğrenmenin yanı sıra daha önce Bruce'un değindiği kendi kendine öğrenme kavramının da bilgi okuryazarlığı ile ilişkisine değinilmektedir. ALA'ya (1989) göre bilgi okuryazarlığı, bilgi problemlerini çözme becerisidir. Bilgi okuryazarları, bilginin nasıl düzenlendiğini, almaları gereken kararlar ve yaptıkları işler için gereksinim duydukları bilgiyi nasıl bulacaklarını ve nasıl kullanacaklarını, dolayısıyla nasıl öğreneceklerini bilirler. Bir başka deyişle, bilgi okuryazarları, yaşam boyu öğrenmeye hazırlanmış kişilerdir. Bruce'a (1997) göre bilgi okuryazarlığı, etkili karar verme, sorun çözmeye, araştırma için önemlidir. Bireylerin kişisel ve mesleki bağlamda kendi sürekli eğitim sorumluluklarını almalarını sağlar. Amerikan Okul Kütüphanecileri Derneği'ne (AASL ve AECT, 1998b, s. vii) göre bilgi okuryazarlığı, yaşam boyu öğrenmenin temelidir. Prag Deklarasyonu'nda (*Prague Declaration*, 2003) yapılan tanıma göre bilgi okuryazarlığı, bilgi ihtiyacını bilme, tanımlama, bilgiyi bulma, düzenleme ve eldeki problemi çözmeye amacıyla etkin şekilde kullanabilme becerisidir. Bilgi toplumuna katılımın/uyumun ön şartıdır ve yaşam boyu öğrenme temel hakkının bir parçasıdır.

Başlangıçta özellikle problem çözme ve karar verme becerilerine değinen bilgi okuryazarlığı tanımlarının zaman içinde başta eleştirel düşünme becerisi olmak üzere diğer üst düzey düşünme becerilerini de kapsama aldığı görülmektedir. Lenox ve Walker'a (1993, s. 314) göre bilgi okuryazarı, öncelikle bilme isteği duyan, analitik sorular soran, araştırma yöntemlerini bilen, değerlendirmede eleştirel becerileri kullanabilen bireydir.

Üst düzey düşünme becerilerinin yanı sıra değişikliğe uyum sağlama, ekip çalışması yapabilme ve iletişim becerilerine değinen tanımlar da vardır. Colorado Eğitimsel Ortamlar Derneği'nin (Colorado Educational Media Association, 1994, s. 1) tanımına göre bilgi okuryazarları, bağımsız öğrenme becerilerine sahiptir, bilgi gereksinimlerini bilirler, fikir üretebilirler, problem çözme konusunda kendilerine güvenirlir, konuyla ilgili bilgiyi ayırt edebilirler, teknolojik araçları bilgiye erişmek ve iletişim amaçlı kullanmayı bilirler, birden fazla cevap içeren veya cevabı olmayan durumlarla baş edebilirler, iş standartları yüksektir ve kaliteli üretim yaparlar, esnekler ve bu sayede değişikliğe kolay ayak uydururlar, hem bir grubun parçası olarak hem de bağımsız olarak hareket edebilirler.

Bazı tanımlarda ise, bilgiyle ilgili sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve etik unsurlar da vurgulanmaktadır. Örneğin: Bilgi okuryazarlığı, çeşitli formatlardaki bilgiye ulaşma, bilgiyi değerlendirme, kullanma ve bilgiyi iletme için uygun ortamı seçmek becerisidir. Aynı zamanda bilgi ve bilgi teknolojilerini çevreleyen etik ve sosyal konuları da içerir (California Academic and Research Libraries Task Force, 1997). Bilgi okuryazarlığı, bilgisayar kullanımı ve bilgiye erişimden, bilginin sosyal, kültürel ve hatta felsefi içeriği ve etkilerine kadar genişleyen bir yelpazede ele alınan yeni bir disiplindir (Shapiro ve Hughes, 1996). Bilgiye ihtiyaçları olduğunu fark edebilen; ihtiyaç duydukları bilgiyi bulmalarını sağlayacak bilgi ve becerilere sahip olan; bilgiyi bulmak ve eldeki bilgiyi başka bir çalışmaya uyarlamak için gerekli araçları rahatça kullanabilen; elde ettikleri bilginin sosyal, ekonomik ve politik etkilerini anlamak için o bilgiyi sentezleyip, eleştirel olarak değerlendirebilen bireyler bilgi okuryazarıdır (University of Arizona Library, 1996). Bilgi okuryazarlığı, bilgiye ne zaman ve neden ihtiyaç duyduğunu, bilgiyi nerede bulacağını ve nasıl değerlendireceğini, etik olarak nasıl kullanacağını ve ileteceğini bilme becerisidir (Chartered Institute of Library and Information Professionals [CILIP], 2004).

Özellikle 2000’li yıllarda yapılan tanımlarda bilgi okuryazarlığının yaşamın tüm alanları ve diğer okuryazarlık becerileriyle ilişkilendirildiği ve yararlarının ön plana çıkarıldığı dikkat çekmektedir. 2005 yılında İskenderiye’de yapılan uluslararası bilgi okuryazarlığı toplantısının sonuç bildirgesinde yapılan tanım buna iyi bir örnektir. Söz konusu tanıma göre bilgi okuryazarlığı, bireylerin kişisel, sosyal, mesleki ve eğitime yönelik hedeflerine ulaşmalarını sağlamak için yaşamın her alanında bilgiyi etkin şekilde arama, değerlendirme, kullanma ve yaratma becerisidir (*Alexandria Proclamation, 2005*). Bundy (2004, s. 4), bilgi okuryazarlığının katılımcı yurttaşlık, sosyal kabul görme, yeni bilgi üretimi, kişisel ve kurumsal gelişim ve yaşam boyu öğrenme için ön şart olduğunu belirtmektedir. Bir başka yaklaşıma göre bilgi okuryazarlığı kütüphane okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı, etik, eleştirel düşünce ve iletişim becerilerinin bir bileşimidir (Curzon,1995).

Literatürde yukarıdaki tanımlara benzeyen sayısız tanım bulmak olasıdır. Örneklerde görüldüğü gibi eldeki tanımlar taşıdıkları ortak özelliklerin yanı sıra bazı farklılıklar da göstermektedir. Tanımların zaman içindeki gelişimi incelendiğinde elde edilen en çarpıcı bulgu kapsamın giderek genişlediğidir. Bunun başlıca iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi kavram kargaşasına engel olmak için daha fazla ayrıntı belirtme ihtiyacı; ikincisi ise değişime ayak uydurması zorunlu olan bu kavramın gelişmeye, bir başka deyişle evrilmeye devam etmesidir.

Eldeki tanımlar incelendiğinde bilgi okuryazarlığı kavramının bilgi problemi çözme aşamaları olarak da tanımlanan temel bilgi becerilerini içerdiği ve zaman içinde bilginin kayıt edildiği ortamlar çeşitlendiği için bilginin formatına; bilginin işlenmesi, depolanması, erişimi ve sunumu söz konusu olduğunda teknoloji bağımsız düşünmek olanaksız olduğundan bilgisayar okuryazarlığını da içeren teknolojik becerilere; birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak bağımsız öğrenme ve yaşam boyu öğrenme becerilerine; karar verme ve problem çözme yanında eleştirel düşünce, analiz ve sentez gibi üst düzey düşünme becerilerine; demokrasi, fırsat eşitliği, bireysel haklar gibi toplumsal, siyasal, sosyal konulara; bilgi kullanımı yanında bazı etik sorumluluklar getirdiği için etik konulara; bazı bireysel becerileri gerektirdiği ve/veya gelişimine faydalı olduğu için de ekip çalışması yapabilme, iletişim ve değişikliğe uyum sağlama gibi becerileri kapsayacak bir gelişim gösterdiği görülmektedir.

Bilgi Okuryazarlığı Modelleri

Bilgi problemi çözme aşamaları bilgi okuryazarlığı tanımlarının her zaman en temel unsurunu oluşturmuştur. Ancak, doğaları gereği kısa ve öz olması gereken tanımlar bilgi problemlerini çözerken izlenecek adımları ayrıntısıyla yansıtmak konusunda yetersiz kalmış, bunun sonucunda bilgi okuryazarlığı modelleri geliştirilmiştir. Modeller, söz konusu aşamaları sistematik olarak ele alıp görselleştirerek sunduklarından her düzeyden bilgi kullanıcıları için anlaşılabilir ve takip edilmeleri kolaydır.

Bu bölümde önce modellere temel teşkil eden bilgi problemi çözme aşamaları sonra genel hatları ile modeller ele alınacak ve taşıdıkları unsurlar açısından genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Bilgi Problemi Çözme Aşamaları

Bilgi problemi çözme aşamalarının farklı kaynaklarda farklı sayıda ancak benzer başlıklar altında ele alındığı görülmektedir. Söz konusu aşamaları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Spitzer, Eisenberg ve Lowe, 1998, s. 155; Iannuzzi, Mangrum II ve Strichart, 1999, ss. 193-196):

1. Bilgi İhtiyacının Tanımlanması: İlk adım bir bilgi ihtiyacının varlığının fark edilmesi ve bu ihtiyacın tanımlanmasıdır.
2. Bilginin Aranması: Bir arama stratejisi oluşturulur. Anahtar kelimeler, konu başlıkları ve potansiyel bilgi kaynakları belirlenir.
3. Bilginin Bulunması: Çeşitli bilgi erişim araçları kullanılarak aranan bilgi bulunur ve elde edilir. Bilginin kaynak içinde bulunması da bu aşamada gerçekleşir.
4. Bilginin Kullanılması: Farklı kaynaklardan elde edilen bilgi gözden geçirilir, değerlendirilir ve birleştirilir. Bilginin güvenilirliğine ve güncelliğine karar verilir; gerçeklerle görüşler birbirinden ayrılır; eksikler saptanır; bilgi sınıflandırılır; sebep ve sonuç ilişkisi kurulur; gerekirse bilgi problemi yeniden tanımlanır; yeni bilgi var olan bilgi birikimiyle birleştirilir; bilgi farklı bir şekilde yeniden ifade edilir ve düzenlenir.
5. Bilginin İletimi: Bilgi çeşitli yollarla başkalarına iletilir. Amaca ve hedef kitleye uygun bir iletim formatı seçilir. Bilgi iletilirken yararlanılan kaynaklara gerekli göndermeler yapılır.

6. Değerlendirme: Bilgi problemi çözme aşamaları ve ortaya çıkan ürün değerlendirilir. Ürünün bilgi probleminin çözümüne katkısı ve sonuca ulaşmak için atılan adımların ne kadar uygun ve etkin olduğu konusunda karar verilir. Yapılan değerlendirmeden ileriye yönelik dersler çıkartılır.

Modeller

Literatürde çok sayıda bilgi okuryazarlığı modeli bulunmaktadır. Söz konusu modeller bazı küçük farklılıklar dışında birbirlerine benzerler. Modellerin büyük bir bölümü sadece bilgi problemi çözme aşamalarından oluşurken çok sınırlı sayıda model bu aşamalara ek bazı unsurlar da içerir. Kuhlthau, *Big6*, Irving, *Dialogue*, McKenzie ve *Sauce* birinci gruba örnek olarak gösterilebilecek modellerdir.

Kuhlthau (1995, s. 5), özellikle öğrencilerin bilgi arama davranışları üzerinde yürüttüğü ve seksenli yıllarda başladığı bir dizi çalışmada deneklerin bilgi problemlerini nasıl çözdüklerini, hangi adımları izlediklerini incelemiş ve bunun sonucunda yedi aşamalı bir bilgi arama modeli geliştirmiştir. Bu modelde başlangıç aşaması belirsizliğin hâkim olduğu aşamadır, henüz konu üzerinde karar verilmemiştir. Seçme aşamasında konuya genel hatlarıyla karar verilir. Araştırma ve inceleme aşamasında genel konu üzerinde bilgi edinilir. Formüle etme aşamasında konu daraltılır, belirsizlik yavaş yavaş ortadan kalkar. Toplama aşamasında daraltılmış konu hakkında bilgi toplanır. Sunma aşamasında sunum yapılır. Değerlendirme, sürecin ve ürünün değerlendirildiği aşamadır.

Eisenberg ve Berkowitz (1999) tarafından yine seksenli yıllarda geliştirilen *Big6* Modeli bilgi problemi çözme aşamalarını altı adımda ele alır. *Big6* bilgi okuryazarlığı alanında özellikle ilk ve ortaöğretimde en çok kullanılan modellerdendir. Bu modelde birinci aşama bilgi probleminin ve bilgi gereksiniminin tanımlandığı aşamadır. İkinci aşama bilgi arama aşamasıdır. Bu aşamada ne tür bilgiye ve hangi bilgi kaynaklarına gereksinim duyulduğuna karar verilir, konu daraltılır ve tarama stratejileri geliştirilir. Üçüncü aşama söz konusu bilgi kaynaklarının ve bilginin elde edildiği aşamadır. Dördüncü aşama bilginin kullanıldığı aşamadır. Bu aşamada elde edilen bilgi incelenir ve konuyla ilgili kısımlar alınır. Beşinci aşamada farklı kaynaklardan elde edilen bilginin sentezi yapılır ve sentezin sonucu sunulur. Son aşama sonucun (ürünün ve sürecin) değerlendirilmesi aşamasıdır.

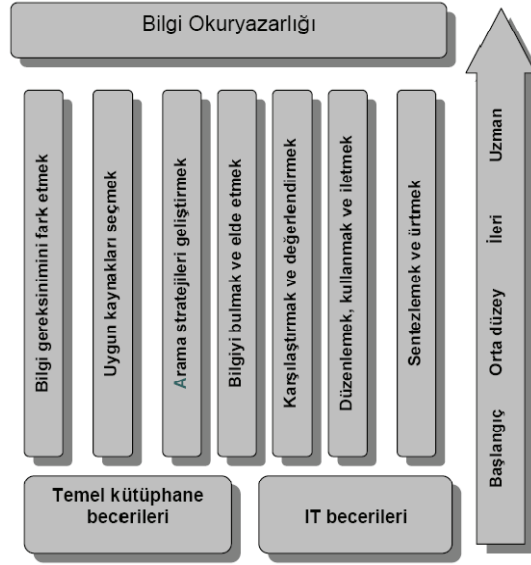
Irving'in (1985) bilgi okuryazarlığı modeli bilgi ihtiyacının analizi; ilgili kaynakların belirlenmesi; kaynakların bulunması; kaynakların incelenmesi ve seçilmesi; kaynakların kullanılması; bilginin kaydedilmesi; bilginin yorumlanması, analizi, sentezi ve değerlendirilmesi; bilginin şekillendirilmesi, sunumu ve iletimi; ve değerlendirme şeklinde sayabileceğimiz dokuz aşamadan oluşur. Bu modelde de diğerlerinde olduğu gibi bilgi ihtiyacının analizi veya formulasyonu ile başlayan süreç ürünün ve sürecin değerlendirilmesi ile son bulmaktadır. Irving (1985), bu aşamaların sadece ödev yaparken öğrenciler tarafından değil, toplumun tüm bireyleri tarafından her türlü akademik, mesleki ve kişisel problemin çözümünde kullanılabileceğini ve eldeki problemin doğasına göre bazı aşamaların göz ardı edilebileceğini, bazılarının ise tekrarlanması gerekebileceğini vurgular.

Dialogue (INFOhio, 2010), McKenzie (1999) ve *Sauce* (Bond, 2009) gibi diğer modeller de benzer aşamalardan oluşmaktadır. McKenzie (1999), yedi aşamalı modelinde araştırma sürecini bir döngü olarak ele almakta ve Irving gibi aşamaların tekrarlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Az sayıda olmakla birlikte bilgi problemi çözme aşamaları dışında unsurlar içeren modeller de vardır. Bunlar arasında İngiltere'de bir kütüphane derneği olan SCONUL tarafından hazırlanan Yedi Sütun (*Seven Pillars*) modeli (Society of College, National & University Libraries, 1999, s.6-8) ile Avustralya ve Yeni Zelanda Bilgi Okuryazarlığı Enstitüsü (Australian and New Zealand Institute for Information Literacy – ANZIIL) tarafından hazırlanan Bilgi Okuryazarlığının Unsurları (*Information Literacy Elements*) modelinden (Bundy, 2004) söz etmek mümkündür.

Yedi Sütun Modeli SCONUL'ın Bilgi Okuryazarlığı Komitesi tarafından yükseköğretime yönelik olarak hazırlanmış ve 1999'da yayımlanmıştır. Modelde bilgi becerileri olarak adlandırılan bilgi problemi çözme aşamaları yedi adımda (bilgi gereksinimini fark etme; bilgi gereksinimine uygun kaynakları seçme; bilgiyi bulmak için stratejiler geliştirme; bilgiyi bulma ve elde etme; farklı kaynaklardan bulunan bilgiyi karşılaştırma ve değerlendirme; bilgiyi düzenleme, kullanma ve iletilme; bilgiyi sentezleme, mevcut bilgiye ve bilgi üretimine katkıda bulunma) ele alınmaktadır. Yedi Sütun Modelini diğer modellerden ayıran önemli iki özelliğinden birincisi, yedi aşamada ele alınan bilgi becerilerinin başlangıç düzeyinden uzmanlık düzeyine doğru uzanan bir ölçek ile gösterilmesidir. Aşamalarda tekrar gerçekleştikçe ilgili beceriye ait yeterlik düzeyinde artış yaşanmaktadır. Modelin getirdiği ikinci yenilik ise yedi

sütununun (bilgi becerilerini) temel kütüphane becerileri ve bilgi teknolojileri becerileri olmak üzere iki temel beceri üzerine oturtulmuş olmasıdır. Burada söz konusu iki beceri bilgi okuryazarlığı için ön şart oluşturmaktadır (Şekil 1).

(Şekil 1): Yedi Sütun Modeli (Society of College, National & University Libraries, 1999, ss.6-8).

ANZIIL'in Bilgi Okuryazarlığının Unsurları Modeli ise diğer modellerden oldukça farklıdır. Bu model, jenerik beceriler; bilgi becerileri; değerler ve inançlar olmak üzere birbirleriyle ilişkili üç temel unsurdan oluşmaktadır. Bunlara ek olarak, konu ve disiplin de belirleyici unsur olarak modele eklenmiştir. Jenerik beceriler problem çözme, eleştirel düşünme, iletişim ve işbirliği gibi becerileri; bilgi becerileri bilgi arama ve kullanma gibi bilgi problemi çözme aşamalarını ve bilgi teknolojileri kullanma becerilerini; değerler ve inançlar ise bilginin etik kullanımı ve sosyal sorumluluklar gibi unsurları içermektedir (Bundy, 2004, s.7) (Şekil 2).

(Şekil 2): ANZIIL, Bilgi Okuryazarlığının Unsurları Modeli (Bundy, 2004, s.7).

Bilgi okuryazarlığı modelleri incelendiğinde tüm modellerin bilgi becerileri olarak da adlandırdığımız bilgi ihtiyacını tanımlama, bilgi arama, bulma, kullanma, sunma ve değerlendirme gibi bilgi problemi çözme aşamalarından oluştukları görülmektedir. Söz konusu aşamalar alt aşamaları ile sistematik olarak ele alınmaktadır. Aşamalar ile ilgili ayrıntılar incelendiğinde özellikle bilgiyi kullanma ve değerlendirme aşamalarında karar verme, sentez ve analiz, eleştirel düşünce gibi üst düzey düşünme becerilerine yer verildiği, yine bilgiyi kullanma ve sunma aşamalarında etik davranışlardan söz edildiği görülmektedir. Yedi Sütun ve ANZIIL gibi az sayıda modelde ise kütüphane ve teknoloji becerileri gibi beceriler temel olarak gösterilmekte, üst düzey düşünme becerilerinin yanı sıra iletişim, ekip çalışması yapabilme gibi bireysel becerilerden söz edilmekte ve bilginin kullanımının etik yönü yanı sıra sosyal yanına da yer verilmektedir.

Bilgi Okuryazarlığı Standartları

Bilgi okuryazarı bir bireyi ayrıntısıyla tanımlamak ve bu konuda kuramsal bir çerçeve oluşturmaya yardımcı olmak amacıyla çeşitli bilgi okuryazarlığı standartları geliştirilmiştir. Söz konusu standartlar bilgi okuryazarlığı tanımları ve modellerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Standartlar yükseköğretim, ilk ve ortaöğretim gibi farklı düzeyler için geliştirilmiştir. En önemli özellikleri koşullara ve çevreye göre adapte edilebilir olmalarıdır. Mevcut standartların farklı dillere çevrildikleri ve adapte edildikleri bilinmektedir. Standartlar genellikle performans göstergeleri ve öğrenme çıktıları içerirler. Performans göstergeleri ve öğrenme çıktıları bilgi okuryazarlığı programları geliştirirken bu programların amaçlarını, öğrenme çıktılarını ve değerlendirme ölçütlerini belirlemede yol göstermektedir.

Hemen her ülkede standartlar üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Bilgi okuryazarlığı alanında bilinen ilk standartlar ABD’de biri ilk/ortaöğretim (AASL ve AECT, 1998a) diğeri yükseköğretim için geliştirilen standartlardır (ACRL, 2000). Amerikan standartları kısa sürede diğer ülkeler tarafından da benimsenmiş ve uyarlanmıştır. IFLA bünyesinde 2006 yılında uluslararası bilgi okuryazarlığı standartları geliştirilmiştir (Lau, 2006, ss. 16-18).

Gerek içerik gerek düzen açısından gösterdikleri farklılıklardan dolayı burada AASL ve AECT’nin ortaöğretim standartları, ACRL’nin yükseköğretim standartları ve IFLA’nın uluslararası standartları kısaca ele alınacaktır.

IFLA standartları (Lau, 2006), bilgi problemi çözüme aşamalarını yansıtmakta ve bu açıdan bilgi okuryazarlığı modelleri ile büyük benzerlik göstermektedir. Bilgi okuryazarlığı becerilerini bilgiyi bulma, değerlendirme ve kullanma olmak üzere üç temel grupta ele almaktadır. Bilgi bulma; bilgi ihtiyacının tanımlanması, arama stratejileri geliştirme, potansiyel bilgi kaynaklarını belirleme, bilgi arama, bulma ve elde etme aşamalarını içermektedir. Değerlendirme; bilginin analizi, yorumlanması, sentezi ve doğruluk, ilgililik gibi ölçütlere göre değerlendirilmesi ile seçilmesi ve yeniden düzenlenmesi işlemlerini içermektedir. Kullanım ise bilginin sunumu, içselleştirilmesi, etik ve yasal açıdan uygun kullanımını içermektedir.

AASL ve AECT'nin (1998a) ilk/ortaöğretim standartları; temel bilgi okuryazarlığı standartları, bağımsız öğrenme standartları ve sosyal sorumluluk standartları olmak üzere üç grup altında toplanmaktadır. Her grupta 3, toplamda 9 standart bulunmakta, performans göstergeleri basitten karmaşığa üç farklı düzeyde ele alınmaktadır. Söz konusu standartlar bilgi okuryazarı bireyin (öğrencinin) sahip olması gereken yeterlilikleri ve becerileri aşağıdaki gibi listelemektedir:

1. Bilgiye ihtiyacı olduğunu, bilgiyi nerede arayacağını, hangi bilgi kaynaklarının mevcut ihtiyaca uygun olduğunu, tam ve doğru bilginin karar vermedeki önemini, eldeki bilgiyi bu açıdan değerlendirmeyi ve bilgiyi bulmak için bir taramayı nasıl formüle edeceğini bilir.
2. Niteliğine karar vermek için bilgiyi eleştirel olarak değerlendirir. Doğruluk, güvenilirlik, ilgililik, kapsam ve tarafsızlık gibi değerlendirme kriterlerini bilir ve uygular; gerçekler, görüşler ve düşünceleri birbirlerinden ayırır ve bunları uygun oldukları yerde kullanır; hatalı ve önyargılı bilgiyi belirler; eldeki probleme uygun bilgiyi seçer.
3. Bilgiyi etkin şekilde yönetir. Çeşitli formatlarda ve türde bilgi kaynaklarından elde ettiği bilgiyi birleştirir, sentezini yapar, düzenler ve bilgiyi karar verme, problem çözme, eleştirel düşünme amaçlı kullanır. Bilgiyi hitap edeceği grubun ihtiyaçlarına uygun düzey ve formatta iletir.
4. İlgi duyduğu alanlarda (kariyer, sağlık konuları, toplumsal konular, hobiler) bilgi arar. Kişisel ilgi alanlarında bilgi ürünleri ve problem çözümleri tasarlar ve geliştirir. Bilgi problemi çözme becerilerini kişisel yaşamda almak zorunda olduğu kararlarda da kullanır.

5. Bilgi okuryazarlığı becerilerini her formattaki yaratıcı ürüne ulaşmak, değerlendirmek ve üretmek için kullanır. Kendine yeterli ve kendisini motive eden bir okuyucudur.
6. Bilgi arama sürecini ve bilgi ürününün niteliğini değerlendirir. Kendi oluşturduğu bilgi ürünlerine eleştirel yaklaşır. Kendi kendisine edindiği bilgiyi güncel tutmaya çalışır. Bilgi birikimindeki boşlukları farkeder ve bunları doldurmak için çaba sarfeder.
7. Demokratik bir toplum için bilginin önemini farkındadır. Farklı görüş açılarını yansıtan bilgi arar. Bunun için çok sayıda kaynak kullanır. Bilgiye erişimde eşitlik kavramına saygı duyar. Ödünç aldığı kaynakları zamanında iade eder, paylaşımcıdır, başkalarının haklarına ve ihtiyaçlarına saygı duyar.
8. Bilgiye ulaşma, bilgiyi değerlendirme ve bilgiyi kullanma ile ilgili etik kurallara uyar. Demokratik bir toplumda bilgiye erişim eşitliğinin önemini kabul eder, düşünce özgürlüğü prensiplerine ve entellektüel mülkiyet haklarına saygı gösterir. Bilginin iletiminde başkalarının ifadelerini kopyalamak yerine kendi ifadelerini kullanır ve kullandığı bilgi kaynaklarına gönderme yapar. Bilgi teknolojilerini sorumluluğunu bilerek kullanır. Kullanım politikalarına ve kurallara uyar.
9. Bilgi problemlerini tanımlamak ve çözümlerini aramak için başkalarıyla işbirliği yapar. Bilgiyi başkaları ile paylaşır, fikirleri tartışır ve gerekli durumlarda kendi fikirlerini değiştirir. Başkalarının bilgisine ve fikirlerine saygı gösterir. İşbirliği sonucu üretilen çalışmaların değerlendirmesini yapar ve değerlendirme sonuçlarını kendini geliştirmek amacıyla kullanır.

ACRL (2000) tarafından geliştirilen yükseköğretim bilgi okuryazarlığı standartları ise 5 temel standart ve çok sayıda performans göstergesi ile söz konusu göstergelerin öğrenme çıktılarında oluşmaktadır. Yükseköğretim standartları ve performans göstergeleri de bilgi okuryazarı bir öğrencinin sahip olması gereken becerileri ve yeterlilikleri gruplayarak sıralamaktadır. Söz konusu yeterlilikleri ve becerileri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

1. Bilgi ihtiyacını tanımlar. Konuyla ilgili temel bilgisini artırmak için genel bilgi kaynaklarından yararlanır. Bilginin nasıl üretildiğini, düzenlendiğini ve dağıtıldığını, bilginin düzenlenme şeklinin bilgiye erişim yollarını etkilediğini bilir. Çeşitli tür ve formatta potansiyel bilgi kaynaklarını tanıyarak amaçlarını, hitap

- ettikleri kitleyi, birincil ve ikincil kaynakların farkını bilir. Bilginin elde edilebilirliğini değerlendirir. Geliştirmek, ve netleştirmek amacıyla başlangıçtaki bilgi ihtiyacını gözden geçirir.
2. Bilgiye ulaşmada etkin ve verimlidir. Bilgiye ulaşmak için en uygun araştırma yöntemlerini, arama tekniklerini ve bilgi erişim sistemlerini seçer. Bu amaçla çeşitli araştırma yöntemlerinin uygulanabilirliğini, sağlayacağı yararları, bilgi erişim sistemlerinin düzenini, içeriğini ve kapsamını araştırır. Etkili arama stratejileri oluşturur ve uygular. Bu amaçla anahtar sözcükleri, Boole işleçlerini, kesme işaretini ve yakınlık işleçlerini kullanır. Disipline veya bilgi erişim kaynağına özel kontrollü terimleri seçer. Seçilen bilgi erişim sistemine uygun bir arama stratejisi oluşturur. Arama sonuçlarını ilgililik, nitelik ve nicelik açısından değerlendirir ve gerekirse arama stratejisini yeniler. Kütüphane içindeki bilgi kaynaklarını bulur (yer numarasının ne olduğunu bilir). Bilgiye erişmek için kütüphanelerarası ödünç verme, belge sağlama gibi hizmetlerden yararlanır. Bilgi toplamak için anket ve görüşme gibi araştırma tekniklerini kullanır. Bilgiyi seçer, kaydeder ve yönetir. Kaynak türüne göre atıf öğelerini bilir. Bilgiyi düzenler ve bu amaçla çeşitli teknolojileri kullanır.
 3. Bilgiyi ve bilginin kaynağını eleştirel olarak değerlendirir. Güvenirlik, doğruluk, güncellik ve objektiflik gibi değerlendirme ölçütlerini bilir ve uygular. Görüş, önyargı, çelişki ve yönlendirmeyi ayırır. Kavramlar arasındaki ilişkiyi anlar. Topladığı bilgiden çıkardığı temel fikirleri kendi sözcükleriyle özetler. Bilgiyi sentezler, ulaştığı sentezden yeni hipotezler oluşturur. Bilgisayar teknolojilerini ve diğer teknolojileri kullanır. Toplanan bilgiden sonuçlar çıkarır. Bilginin kaynağını, bilgi toplama araçlarının ve stratejilerinin sınırlılıklarını ve çıkarılan sonucun kabul edilebilirliğini sorgulayarak bilginin doğruluğu konusunda karar verir. Yeni bilgiyi eskisiyle birleştirir. Farklı görüş açılarını araştırır ve bunları benimsemek veya reddetmek konusunda karar verir. Çeşitli yollarla uzman görüşlerine ulaşmaya ve tartışmalara katılmaya çalışır (görüşmeler, e-posta, tartışma grupları gibi). Bilgi ihtiyacının karşılanıp karşılanmadığına ve ek bilgiye ihtiyaç olup olmadığına karar verir. Arama stratejisini gözden geçirerek gerekli durumlarda yeni kavramlar ekler.

4. Bilgiyi belli bir ürün veya performans planlama ve yaratmada kullanır. İçeriği ürün veya performansın amacını destekleyecek şekilde düzenler. Ürün veya performansın gelişim sürecini gözden geçirir. Bu amaçla geçmişteki tecrübelerinden bilgi ve beceri transferi yapar, geçmişteki başarılar, başarısızlıklar ve alternatif stratejilerden yararlanır. Ürün veya performansı başkalarına etkin olarak iletir. Amaca ve hitap edilecek kitleye en uygun iletim ortamını ve formatını seçer. Ürünü veya performansı yaratmak için çeşitli bilgi teknolojilerini kullanır.
5. Bilgi kullanımını ile ilgili sosyal, yasal ve ekonomik sorunları anlar. Bilgiye etik ve yasal yollarla erişir ve kullanır. Bilginin gizliliği ve güvenliği ile ilgili sorunları bilir. Sansür ve ifade özgürlüğü ile ilgili konuları bilir. Entellektüel mülkiyet hakları, telif hakları, telif hakkı olan materyalin adil kullanımı gibi konuları anlar. Bilgi kaynaklarına erişim ve bilgi kaynaklarının kullanımı ile ilgili yasalar, yönetmelikler, kurumsal politikalar ve kurallara uyar. Elektronik iletişimde *netiquette*¹ kurallarına uyar. Bilgi kaynaklarını, ekipmanı ve sistemleri korur. Bilgiyi iletirken bilginin kaynağını bildirir. Bunun için uygun kaynak gösterme stilini seçer ve tutarlı bir şekilde kullanır. Telif hakkı olan materyallerin kullanımı için gerekli durumlarda izin alır.

ANZIIL bilgi okuryazarlığı standartları, ACRL yükseköğretim standartları temel alınarak hazırlanmıştır. Aradaki benzerlikten dolayı burada ANZIIL standartlarına yer verilmeyecek sadece bu standartlara temel oluşturan dört prensip ele alınacaktır. Bu prensiplere göre bilgi okuryazarı birey, bağımsız öğrenir; bilgiyi akılcıca kullanmaktan kişisel tatmin duyar; karar vermek ve kişisel, mesleki ve toplumsal problemlere çözüm aramak için bireysel olarak veya bir grubun parçası olarak bilgiyi arar ve kullanır; topluma katkı ve yaşam boyu öğrenme sosyal sorumluluklarını taşır (Bundy, 2004).

Bilgi okuryazarlığı standartları incelendiğinde tıpkı bilgi okuryazarlığı modellerinde olduğu gibi ağırlığın bilgi becerilerine verildiği ve özellikle göstergeler ve öğrenim çıktıları yardımıyla söz konusu becerilerin kapsamlarının çok net olarak, bazı durumlarda örneklerle, ilk/ortaöğretim standartlarında ise farklı yeterlik düzeylerine göre ortaya konduğu görülmektedir. Bunun dışında yine ilgili bilgi becerilerinin kapsamında problem çözme, karar verme, analiz ve sentez, eleştirel düşünce gibi üst

¹ Ağ ortamında iletişim kuralları.

düzyer düşünme becerilerine yer verilmektedir. Bilgi kullanımı ile ilgili yasal, etik ve sosyal konular ayrıntılı olarak ele alınmakta, teknoloji kullanma becerilerinden söz edilmekte, iletişim, birlikte çalışma gibi bireysel becerilere vurgu yapılmakta ve modellerden farklı olarak standartlarda bilgi okuryazarlığı; demokrasi, topluma katkı ve uyum, bağımsız öğrenme ve yaşam boyu öğrenme ile de ilişkilendirilmektedir.

Bilgi Okuryazarlığı ile İlişkili Diğer Okuryazarlık Kavramları

Kısaca “okuryazar olma durumu” (Türk Dil Kurumu, 2010) olarak tanımlanan “okuryazarlık” sözcüğü günümüzde farklı sözcüklerin sonuna bir tamlama olarak eklenerek fonksiyonel okuryazarlık anlamının dışında kullanılmaktadır. Bilgisayar okuryazarlığı, çevre okuryazarlığı, ekonomi okuryazarlığı, grafik okuryazarlığı, hukuk okuryazarlığı, kütüphane okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, siyaset okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı, tüketici okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, eleştirel okuryazarlık, yurttaşlık okuryazarlığı, web okuryazarlığı bu konuda verilebilecek örneklerden sadece bir kısmıdır. Okuryazarlık sözcüğü eklenerek türetilen terimlere her geçen gün bir yenisi eklenmektedir (Snaveley ve Cooper, 1997, s. 12).

Söz konusu terimlerde “okuryazarlık” sözcüğü, ilgili alanda temel bilgi ve becerilere sahip olmak anlamına gelmektedir (Snaveley ve Cooper, 1997, s. 12). Örneğin, hukuk okuryazarlığı (*legal literacy*), hukukçu olmak anlamına değil, hukuk alanındaki temel kavramları bilmek, hukuk dilinden anlamak, hukuk sisteminin işleyişi ve organları konusunda genel bilgi sahibi olmak anlamına gelmektedir. Okuryazarlık kavramlarının diğer ortak noktaları Horton (2008, s. 3) tarafından şu şekilde özetlenmiştir: Başlangıç, orta ve ileri gibi bir yeterlik düzeyi ile ölçülebilirler; bir “üst limitleri” yoktur; öğrenilebilir beceriler ile pozitif tutum ve davranışlardan oluşurlar.

Tüm bu özellikler bilgi okuryazarlığı için de geçerli olmakla birlikte bilgi okuryazarlığı bazı özellikleri ile diğer okuryazarlık kavramlarından ayrılmaktadır. Bilgi okuryazarlığı tüm diğer okuryazarlık türlerini etkileyen ve destekleyen bir özelliğe sahiptir. Diğer bir deyişle bilgi okuryazarlığı becerilerinin yardımıyla bir bireyin diğer okuryazarlık becerilerini geliştirmesi (yeterlik düzeylerini artırması) mümkündür. Bilgi okuryazarlığını diğer okuryazarlık türlerinden ayıran bir özelliği de belli bir disiplinle, konu alanıyla sınırlı olmamasıdır. Tüm okuryazarlık türleri için geçerli olmamakla

birlikte bazı okuryazarlık türlerinin bilgi okuryazarlığının bir parçası hatta ön şartı olduğunu söylemek de mümkündür.

Literatürde bilgi okuryazarlığını diğer okuryazarlık türleriyle ilişkilendiren çok sayıda çalışmaya rastlamak olasıdır. Spitzer, Eisenberg ve Lowe (1998, ss. 26-29), bilgi okuryazarlığını görsel okuryazarlık, medya okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı ve ağ okuryazarlığı ile ilişkilendirmiştir. Curzon (1995), bilgi okuryazarlığını kütüphane okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve teknoloji okuryazarlığının bir bileşimi olarak tanımlarken benzer şekilde McClure, bilgi okuryazarlığını fonksiyonel okuryazarlık başta olmak üzere, bilgisayar okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve ağ okuryazarlığını kapsayan bir kavram olarak tanımlamıştır (Jager ve Nassimbeni, 2002, s. 168).

Bawden (2001, s. 219), literatürde bilgi okuryazarlığı ile ilişkilendirilmiş kimi zaman da eş anlamlı kullanılmış okuryazarlık terimlerini saptamaya çalışmış ve söz konusu terimleri şu şekilde listelemiştir: Bilgisayar okuryazarlığı (bilgi teknolojileri okuryazarlığı, elektronik okuryazarlık, elektronik bilgi okuryazarlığı ile eş anlamlı kullanılmaktadır), kütüphane okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, ağ okuryazarlığı (internet okuryazarlığı ve hiper-okuryazarlık ile eş anlamlı kullanılmaktadır), digital okuryazarlık (digital bilgi okuryazarlığı ile eş anlamlı kullanılmaktadır).

Horton (2008, s. 3) 21. yüzyıl için yaşamsal gördüğü okuryazarlık becerilerini fonksiyonel okuryazarlık, bilgisayar okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, uzaktan eğitim ve e-öğrenme, kültürel okuryazarlık ve bilgi okuryazarlığı olmak üzere altı grupta toplamakta ve söz konusu okuryazarlıkların kısmen birbirleriyle örtüştüğünü, ancak birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak görülmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

Farklı ortamlarda kayıtlı olan bilgiye erişim ve bu bilginin kullanımı kaçınılmaz olarak fonksiyonel okuryazarlık becerilerinin ötesinde görsel okuryazarlık, bilgisayar okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, ağ okuryazarlığı gibi okuryazarlık becerileri de gerektirmektedir. Burada kavramlararası ilişkiyi netleştirmek açısından bilgi okuryazarlığı ile yakından ilişkilendirilen okuryazarlık kavramları kısaca tanımlanacaktır.

Görsel Okuryazarlık (Visual Literacy)

Görsel okuryazarlık, fotoğraf, resim, grafik gibi görsel unsurları anlama ve kullanma becerisidir. Bireyin görsel unsurlarla düşünme, öğrenme ve kendini ifade etme becerilerini de içerir (Braden ve Hortin, 1982, s. 41).

Görsel okuryazarlık, görsel bilginin (tablolar, grafikler, resimler, haritalar, şekiller, simgeler) anlamlandırılması ve kullanılması için gerekli bir beceri olduğundan sadece bilgi okuryazarlığının değil, aynı zamanda web okuryazarlığının da ön şartı olma özelliğini taşımaktadır. Grafik tabanlı bir arayüze sahip olan ve büyük miktarda görsel unsur içeren Web'i kullanabilmek için vazgeçilmez bir temel beceridir.

Bilgisayar Okuryazarlığı (Computer Literacy)

Bilgisayar okuryazarlığı, bilgisayarları ve bilgisayar yazılımlarını etkin şekilde kullanma becerisidir (Horton, 2008, s. 5). Bilgisayar kullanımından kasıt; açma-kapama, diskete kopyalama, çıktı alma gibi temel işlemleri yapabilme; bilgisayar yazılımı kullanımından kasıt ise kelime işlemciler, tablolaştırma yazılımları ve veritabanları gibi basit yazılımların kullanımını genel hatlarıyla bilmektir (Bawden, 2001, 225; Spitzer, Eisenberg ve Lowe, 1998, s. 27; Horton, 2008, ss. 5-6).

Bilgisayar okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı ile en çok karıştırılan okuryazarlık kavramıdır. Bilgi okuryazarlığı ile eş anlamlı kullanıldığı sık görülmektedir. Oysa bilgisayar okuryazarlığı sadece bilgisayar kullanımıyla ilgili temel becerileri kapsamaktadır. Bilgi okuryazarlığı ise bilgisayar okuryazarlığını da kapsayan çok daha geniş bir kavramdır. Günümüzde bilginin depolanması, erişimi, kullanımı, iletimi ve paylaşımında bilgisayar teknolojilerinin kullanılması vazgeçilmez olduğu için bilgisayar okuryazarı olmadan bilgi okuryazarı olmaya olanak yoktur. Bilgisayar okuryazarlığı bilgi okuryazarlığının bir parçası ve hatta ön şartıdır.

Ağ Okuryazarlığı (Network Literacy)

“Internet okuryazarlığı” ve “Web okuryazarlığı” gibi kavramlarla eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Ağ ortamında bilgiyi bulmak, bilgiye ulaşmak ve bilgiyi kullanmak için gerekli olan becerileri kapsar (Bawden, 2001, s. 230). Ağ okuryazarlığı terimini ortaya atan McClure'a göre ağ okuryazarı birey; çeşitli küresel ağ kaynaklarının ve hizmetlerinin farkındadır; ağ üzerinde bilginin nasıl oluşturulduğunu, yönetildiğini ve kullanıma sunulduğunu bilir; çeşitli erişim araçlarını kullanarak ağ üzerinde bilgiye erişebilir; yaşam kalitesini artıran ağ hizmetlerinden yararlanır (Spitzer, Eisenberg ve Lowe, 1998, s. 28; Bawden, 2001, s. 249).

Ağ okuryazarlığının bilgi okuryazarlığı ile ilişkisi incelendiğinde bilgisayar okuryazarlığı ile bilgi okuryazarlığı arasındakine benzer bir ilişki kurmak mümkündür.

Ağ ortamındaki bilginin erişimi ve kullanımı ağ okuryazarlığı becerilerini gerektirdiği için ağ okuryazarlığı bilgi okuryazarlığının bir parçası ve ön şartıdır. Benzer bir ilişkiyi ağ okuryazarlığı ile bilgisayar okuryazarlığı arasında da kurmak mümkündür. Bilgisayar okuryazarlığı ağ okuryazarlığının ön şartıdır.

Medya Okuryazarlığı

Medya okuryazarlığı kavramı genelde iki farklı şekilde tanımlanmaktadır. Horton (2008, s. 7), söz konusu yaklaşım farkını İngilizce *media* sözcüğünün “medya” ve “ortam” (medium sözcüğünün çoğulu) gibi iki farklı anlam taşımasına bağlamaktadır. Medya okuryazarlığı birinci yaklaşımda medyadan (televizyon, radyo, gazete, magazinler ve Internet) bilgi elde etme ve elde edilen bilgiyi eleştirel olarak değerlendirebilme becerisi (Bawden, 2001, s. 225); ikinci yaklaşımda bilginin yaratıldığı, depolandığı ve iletiildiği her tür ortamı ve formatı (metin, grafik, fotoğraf, tablo, gazete, dergi, magazin, radyo, televizyon yayını, CD-ROM, DVD) anlama ve kullanabilme becerisi olarak tanımlanmaktadır (Horton, 2008, s. 7).

Her iki tanım da bilgi okuryazarlığı ile yakından ilişkilidir. Medya okuryazarlığı son yıllarda popülerlik kazanan ve bilgi okuryazarlığı ile karıştırılan bir kavramdır. Bazı durumlarda bilgi okuryazarlığı yerine kullanıldığı görülmektedir ancak bilgi okuryazarlığının bir parçasıdır ve kapsamı daha sınırlıdır. Bilgi okuryazarlığı her türlü (her ortamdaki) bilginin erişimi, kullanılması, eleştirel olarak değerlendirilmesi becerilerini içerdiği için medya okuryazarlığını da kapsamaktadır.

Kütüphane Okuryazarlığı

Kütüphane okuryazarlığı, kütüphane kullanma yetkinliğini bir başka deyişle bilgi arama stratejileri geliştirme, bilgi bulma ve bilgi kaynaklarını değerlendirme becerilerini ifade etmektedir. Bir anlamda bilgi okuryazarlığı kavramının öncüsü kabul edilmektedir (Bawden, 2001, ss. 222-223).

Kütüphane okuryazarlığı, kütüphanenin ve kütüphane kaynaklarının kullanımıyla ilgili becerilerle sınırlı tutulmaktadır. Bilgi okuryazarlığı ile karşılaştırıldığında kapsamı daha dar kalmaktadır. Bilgi okuryazarlığının vazgeçilmez bir parçasıdır.

Sonuç

Bilgi okuryazarlığı tanımları, modelleri; standartları ve bilgi okuryazarlığı kavramı ile yakından ilişkili diğer okuryazarlık kavramları incelendiğinde; bu kavramın sadece bilgi becerileriyle ve eğitim alanıyla sınırlı bir kavram olmadığı, yaşamın her alanını (kişisel, mesleki, sosyal, toplumsal, kültürel) ilgilendiren ve demokrasiden yaşam boyu öğrenmeye kadar birçok unsuru bünyesinde barındıran bir kavram olduğu görülmektedir.

Bilgi okuryazarlığı bir beceriler bütünüdür. Bilgi ihtiyacını farketme, bilgi ihtiyacını tanımlama, bilgi arama stratejileri geliştirme, bilgi arama, bulma, seçme, değerlendirme, kullanma, sınıflama, düzenleme, yorumlama, yeni bilgiyi mevcut bilgiyle bütünleştirme ve iletme gibi **bilgi becerilerinin**; muhakeme yürütebilme, karar verebilme, problem çözebilme, analitik düşünebilme, eleştirel düşünebilme, sentez yapabilme, yaratıcı düşünebilme, yeni bilgi üretebilme, geçmiş deneyimlerden yararlanarak bilgi ve beceri transferi yapabilme ve bilgiyi içselleştirme gibi **üst düzey düşünme becerilerinin**; iletişim, ekip çalışması, işbirliği, kişisel motivasyon, uyum sağlama gibi **bireysel becerilerin**; fonksiyonel okuryazarlık, bilgisayar okuryazarlığı, ağ okuryazarlığı kütüphane okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, görsel okuryazarlık gibi **çeşitli okuryazarlık becerilerinin** birleşiminden oluşur.

Bilgi okuryazarlığının; sosyal, ekonomik ve toplumsal konularla (insan hakları, demokrasi, fırsat eşitliği, ifade özgürlüğü, verimlilik, yaşam kalitesi, toplumla bütünleşme, sosyal kabul) olduğu gibi etik ve yasal konularla da (bilimsel etik, adil kullanım, fikri mülkiyet hakları) yakından ilişkisi vardır.

Bağımsız öğrenme ve yaşam boyu öğrenmeye temel oluşturma; mevcut bilgiyi ve becerileri geliştirme olanağı sağlama; gelişmeleri anlama ve kavramaya yardımcı olma; öngörü kazandırma; kişisel, mesleki ve entellektüel gelişime katkıda bulunma; nitelikli iş gücü ve güçlü toplumlar yaratma; değişimle başa çıkabilmeyi sağlama; yeni bilgi üretimi; sadece bireylerin değil kurumların ve ulusların rekabet gücünü artırma; iş bulmayı kolaylaştırma; kişisel seçenekleri artırma; sosyal dışlanmayı engelleme; bilgi toplumuna uyum sağlamaya yardımcı olma gibi özellikleriyle bilgi okuryazarlığı, içinde bulunduğumuz yüzyıl için vazgeçilmez ve hatta yaşamsal bir beceridir.

Kaynaklar

- Alexandria proclamation on information literacy and lifelong learning: Beacons of the information society.* (2005). 28 Ekim 2010 tarihinde <http://www.ifla.org/en/publications/beacons-of-the-information-society-the-alexandria-proclamation-on-information-literacy-> adresinden erişildi.
- American Association of School Librarians ve Association for Educational Communication and Technology. (1998a). *Information literacy standards for student learning*. Chicago: American Library Association.
- American Association of School Librarians ve Association for Educational Communication and Technology (1998b). *Information power: Building partnerships for learning*. Chicago: American Library Association.
- American Library Association (1989). *Presidential Committee on Information Literacy: final report*. Chicago: ALA. 28 Ekim 2010 tarihinde <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/publications/whitepapers/presidential.cfm> adresinden erişildi.
- Association of College and Research Libraries. (2000). *Information literacy competency standards for higher education*. 29 Ekim 2010 tarihinde <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/informationliteracycompetency.htm> adresinden erişildi.
- Badke, W. (2010). Foundations of information literacy: Learning from Paul Zurkowski. *Online* 34(1), 48-50.
- Bawden, D. (2001). Information and digital literacies: A review of concepts. *Journal of Documentation*, 57(2), 218-259.
- Bond, T. (2009). *The Information literacy models and inquiry learning models: Sauce diagram*. 29 Ekim 2010 tarihinde <http://ictnz.com/sauce-resources/SAUCEDiagram.htm> adresinden erişildi.
- Braden, R. A. ve Hortin, J. A. (1982). Identifying the theoretical foundations of visual literacy. *Journal of Visual/Verbal Languaging*, 2, 37-42.
- Bruce, C. (1994). *Information literacy blueprint*. 28 Ekim 2010 tarihinde https://courses.washington.edu/mlis560/su09/Module1/bruce_information_literacy_blueprint.pdf adresinden erişildi.
- Bruce, C. (1997). *Seven faces of information literacy in higher education*. 28 Ekim 2010 tarihinde <http://sky.fit.qut.edu.au/~bruce/il/faces.jsp> adresinden erişildi.
- Bundy, A. (ed.). (2004). *Australian and New Zealand information literacy framework: Principles, standards and practice* (2nd ed.). Adelaide: Australian and New Zealand Institute for Information Literacy. 29 Ekim 2010 tarihinde <http://www.library.unisa.edu.au/infoskills/infolit/infolit-2nd-edition.pdf> adresinden erişildi.
- California Academic and Research Libraries Task Force (1997). Draft recommendations to WASC on an information literacy standard. 28 Ekim 2010 tarihinde

- <http://www.carl-acrl.org/Archives/DocumentsArchive/Reports/rectoWASC.html> adresinden erişildi.
- Chartered Institute of Library and Information Professionals (2004). Information literacy: definition. 28 Ekim 2010 tarihinde <http://www.cilip.org.uk/professionalguidance/informationliteracy/definition/> adresinden erişildi.
- Colorado Educational Media Association. (1994). *Information Literacy Guidelines*, Denver: Colorado State Department of Education. State Library and Adult Education Office. ED 381 163.
- Curzon, S. C. (ed.). (1995). Information competencies final report: A report submitted to Commission on Learning Resources and Instructional Technology Work Group on Information Competence CLRIT Task 6.1. 29 Ekim 2010 tarihinde <http://www.calstate.edu/AcadSen/Records/Reports/ic.shtml> adresinden erişildi.
- Doyle, C. S. (1992). *Outcome measures for information literacy within the National Educational Goals of 1990. Final report to National Forum on Information Literacy*. Flagstaff, AZ: National Forum on Information Literacy. (ED 351 033).
- Doyle, C. S. (1994). *Information literacy in an information society: A concept for the information age*. Syracuse, NY: ERIC Clearinghouse on Information and Technology (ED372 763).
- Eisenberg, M. B. ve Berkowitz, R. E. (1992). Information problem-solving: The big six skills approach. *School Library Media Activities Monthly*. 8(5), 27-29,37,42.
- Eisenberg, M. B. ve Berkowitz, R. E. (1999). *Teaching information and technology skills: The Big6 in elementary schools*. Worthington, Ohio: The Book Report and Library Talk.
- Horton, F. W. (2008). *Understanding information literacy: A primer*. Paris: UNESCO.
- Iannuzzi, P., Mangrum II, C. T. ve Strichart, S. S. (1999). *Teaching information literacy skills*. Boston: Allyn and Bacon.
- INFOhio. (2010). *DIALOGUE model for information literacy skills*. The Information network for Ohio School. 29 Ekim 2010 tarihinde <http://www.infohio.org/ID/dialogue.html> adresinden erişildi.
- Irving, A. (1985). *Study and information skills across the curriculum*. London: Heinemann Educational Books.
- Jager, K. ve Nassimbeni, M. (2002) Institutionalizing information literacy in tertiary education: Lessons learned from South African programs. *Library Trends*, 51(2), 167-184.
- Kuhlthau, C. C. (1987). *Information skills for an information society: a review of research*. Syracuse, NY: ERIC Clearinghouse on Information Resources (ED 297 740).

- Kuhlthau, C. C. (1995). The process of learning from information. *School Libraries Worldwide*, 1(1), 1-12.
- Lau, J. (2006). *Guidelines on information literacy for lifelong learning: final draft*. IFLA. 29 Ekim 2010 tarihinde <http://archive.ifla.org/VII/s42/pub/IL-Guidelines2006.pdf> adresinden erişildi.
- Lenox, M. F. ve Walker, M. L. (1993). Information literacy in the educational process. *The Educational Forum*, 57(2), 312-324.
- Mckenzie, J. (1999). The research cycle 2000. *From Now On: The Educational Technology Journal*, 9(4). <http://questioning.org/rcycle.html>
- Pinto, M., Cordon, J. A. ve Diaz, R. G. (2010). Thirty years of information literacy (1977—2007): A terminological, conceptual and statistical analysis *Journal of Librarianship and Information Science March 2010* 42(1), 3-19.
- The Prague declaration: towards an information literate society*. (2003). 28 Ekim 2010 tarihinde <http://portal.unesco.org/ci/en/files/19636/11228863531PragueDeclaration.pdf/PragueDeclaration.pdf> adresinden erişildi.
- Rader, H. (1991a). Bibliographic instruction or information literacy. *College and Research Libraries News*, 51(1), 18-20.
- Rader, H. B. (1991b). Information literacy: a revolution in the library. *RQ*, 31(1), 25-28.
- Shapiro, J. J., ve Hughes, S. K. (1996). Information literacy as a liberal art: enlightenment proposals for a new curriculum. *Educom Review* 31(2) 28 Ekim 2010 tarihinde <http://www.educause.edu/pub/er/review/reviewArticles/31231.html> adresinden erişildi.
- Snavely, L. ve Cooper, N. (1997). The information literacy debate. *The Journal of Academic Librarianship*, 23(1), 9-13.
- Society of College, National and University Libraries. (1999). *Information skills in higher education: A SCONUL position paper*. 29 Ekim 2010 tarihinde http://www.sconul.ac.uk/groups/information_literacy/sp/papers/Seven_pillars2.pdf adresinden erişildi.
- Spitzer, K. L., Eisenberg, M. B. ve Lowe, C. A. (1998). *Information literacy: essential skills for the information age*. Syracuse: ERIC Clearinghouse.
- Türk Dil Kurumu. (2010). *Büyük Türkçe sözlük*. Ankara: TDK.
- University of Arizona Library (1996). Information literacy project: Project charge. 28 Ekim 2010 tarihinde <http://intranet.library.arizona.edu/archives/teams/infolit/CHARGE.HTM> adresinden erişildi.
- Zurkowski, P. G. (1974). *The information service environment: relationships and priorities*. (Report ED 100391). Washington DC: National Commission on Libraries and Information Science.

Summary

The concept of *information literacy* has long been discussed in the literature. However, there has been disagreement over the term, and many terms such as *global informatics*, *information discovery*, and *information empowerment* have been suggested as replacements. Yet, because they are also open to misinterpretation, information literacy has been accepted and is being used extensively.

The confusion regarding information literacy not only involves the terminology used but also the concept itself. How the concept is defined, understood, and applied differs from one person, one organization or one profession to another. As a result, there are numerous definitions of information literacy in the literature. Moreover, the concept continues to evolve. Inevitably, the result has been ambiguity over the concept. The aim of this article is to clarify the main components of the idea through an analysis of its various definitions, models, and standards, as well as an examination of other literacy concepts which are closely linked to information literacy.

A close examination of the definitions, models and standards of information literacy indicates that information literacy is related to information skills, but not limited to them. It is an integration of numerous skills such as **information skills** (defining the need for information, initiating the search strategy, locating information, accessing, comprehending, interpreting, evaluating, using and communicating information); **higher-order thinking skills** (reasoning, decision making, problem solving, analytical thinking, critical thinking, synthesis, creative thinking, transferring knowledge and skills from previous experiences, and turning information into knowledge); **personal and interpersonal skills** (communication, team work, cooperation, and self-motivation); and a fusion of **literacy skills** (library literacy, computer literacy, media literacy, and visual literacy). The concept is also closely linked to social and economic issues (such as human rights, freedom of expression, democracy, productivity, quality of life, social integration), as well as to ethical and legal issues (such as plagiarism, fair use, and copyright laws).

Additionally, information literacy is the key for life-long learning and independent learning; updating existing knowledge; developing new skills and competencies; handling constant change; acquiring foresight; personal, professional and intellectual development; creating a highly skilled work force and strong societies; maintaining competitiveness and employability; improving personal choices and options; and enabling adaptation to information-based societies. As a result, it is not uncommon to think of information literacy as a survival skill for the twenty-first century.